

– за здійсненням операцій без одержання пільгового торгового патенту або з порушенням порядку його одержання, передачі іншому суб'єкту сплачують штраф у п'ятиразовому розмірі вартості пільгового торгового патенту;

– за здійснення торговельної діяльності без придбання короткострокового патенту сплачують штраф у подвійному розмірі його вартості за термін діяльності із зазначеним порушенням.

Штрафи, які накладаються на суб'єктів підприємницької діяльності, підлягають сплаті у п'ятиденний термін. Посадові особи та громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності притягуються до адміністративної відповідальності відповідно до законодавства.

Податок на прибуток суб'єктів підприємницької діяльності чи їх структурних підрозділів, який підлягає сплаті до бюджету, зменшується на вартість придбаних торгових патентів.

УДК 338

ЗАХИСТ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ – ОДИН З ПРИНЦИПІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

© Вороненко Л.Г., 2000

ДУ «Львівська політехніка»

Розглянуто сутність комерційної таємниці у структурі економічної безпеки підприємства. Визначено об'єкти економічної безпеки підприємства та розглянуто безпеку підприємства з організаційно-правового аспекту. Дано перелік складових частин економічної безпеки підприємства, зокрема фінансової, інтелектуальної і кадрової, техніко-технологічної, інформаційної, а також політико-правової. Для кожної складової проаналізовано, яка інформація може вважатися комерційною таємницею.

This article is dedicated to the consideration of main aspects of a commercial secret as a part of enterprise business security system. Are defined general objects of business security from a managerial and juridical point of view. Are also enumerated the counterparts of the enterprise business security system. Among others, are emphasized financial, intellectual, of human resources, technical and technological, informational and legal components of enterprise business security structure. Every component supplied with the detailed analysis of information to be considered as commercial secret.

В умовах становлення і розвитку ринкових механізмів в економіці, приватизації державних підприємств всіх секторів національної економіки водночас з швидким зростанням приватного підприємництва за наявності загальної економічної і суспільно-

політичної нестабільності у державі вельми важливим завданням економічної науки і практики господарювання підприємств є розроблення і практичне застосування системи забезпечення економічної безпеки підприємств. Нині перед переважною більшістю підприємств всіх галузей економіки постала гостра проблема створення і впровадження системи оцінки і забезпечення своєї економічної безпеки як механізму мобілізації і найбільш оптимального управління виробничими ресурсами підприємства з метою найефективнішого їх використання і забезпечення стабільного функціонування підприємства, його активних протидій впливу можливих негативних чинників на свою економічну безпеку.

Економіка – це динамічна система, яка розвивається, а розвиток вимагає стабільності і збалансованості. Економічна безпека – поняття багатогранне, яке слід розрізняти на макrorівні і мікрорівні, тобто безпеку економічних суб'єктів та населення. Економічна безпека також пов'язана з тим, наскільки економіка може протистояти дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, зокрема тих, що пов'язані з постачанням виробництва найважливішими видами паливно-сировинних і продовольчих ресурсів, а також забезпечення його новітніми технологіями. Важливе значення мають питання безпеки у сфері забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарства та інше. Крім того, економічну безпеку слід розглядати як у короткотерміновому, так і в довготерміновому періодах. Економічна безпека тісно пов'язана з соціальною, екологічною та науково-технічною безпекою.

Економічну безпеку в різних країнах визначають через систему граничних показників, порушення яких може підірвати здатність економіки зберігати і швидко поновлювати критичний рівень національного відтворення за умов припинення зовнішніх поставок або виникнення кризових ситуацій внутрішнього характеру.

Останнім часом в Україні вченими-економістами проводиться значна робота в галузі дослідження проблем економічної безпеки. Групою науковців Інституту економічного прогнозування під керівництвом академіка Гейця В.М. створено концепцію економічної безпеки України.

Економічна безпека підприємств: визначення, сутність, структура

Економічну безпеку підприємства (фірми) можна розглядати як стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, формування адміністрацією і колективом підприємства через реалізацію комплексу заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психологічного характеру. В цьому визначенні треба виділити два аспекти:

- 1) стан захищеності має динамічний характер;
- 2) загроза, яка виходить із середини підприємства, не менш небезпечна, ніж зовні.

Результатом роботи щодо економічної безпеки підприємства є стабільність (надійність) його функціонування, ефективність фінансово-комерційної діяльності (прибутковість), особиста безпека персоналу. Отже, економічна безпека підприємств – це стан найефективнішого використання виробничих ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства тепер і в майбутньому.

До виробничих ресурсів, які забезпечують надійне існування і прогресивний розвиток підприємства, належать персонал підприємства, матеріальні, фінансові, інтелектуальні, інформаційні ресурси. З організаційно-правового погляду забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає:

- захист матеріальних і фінансових цінностей;
- захист технологій;
- захист персоналу;
- захист інтелектуальної власності (зокрема комерційної таємниці);
- захист інформаційного забезпечення економічної діяльності в ринкових умовах.

Ефективною системою економічної безпеки підприємства може бути лише комплексна система захисту, яка поєднує такі заходи (рис.1):

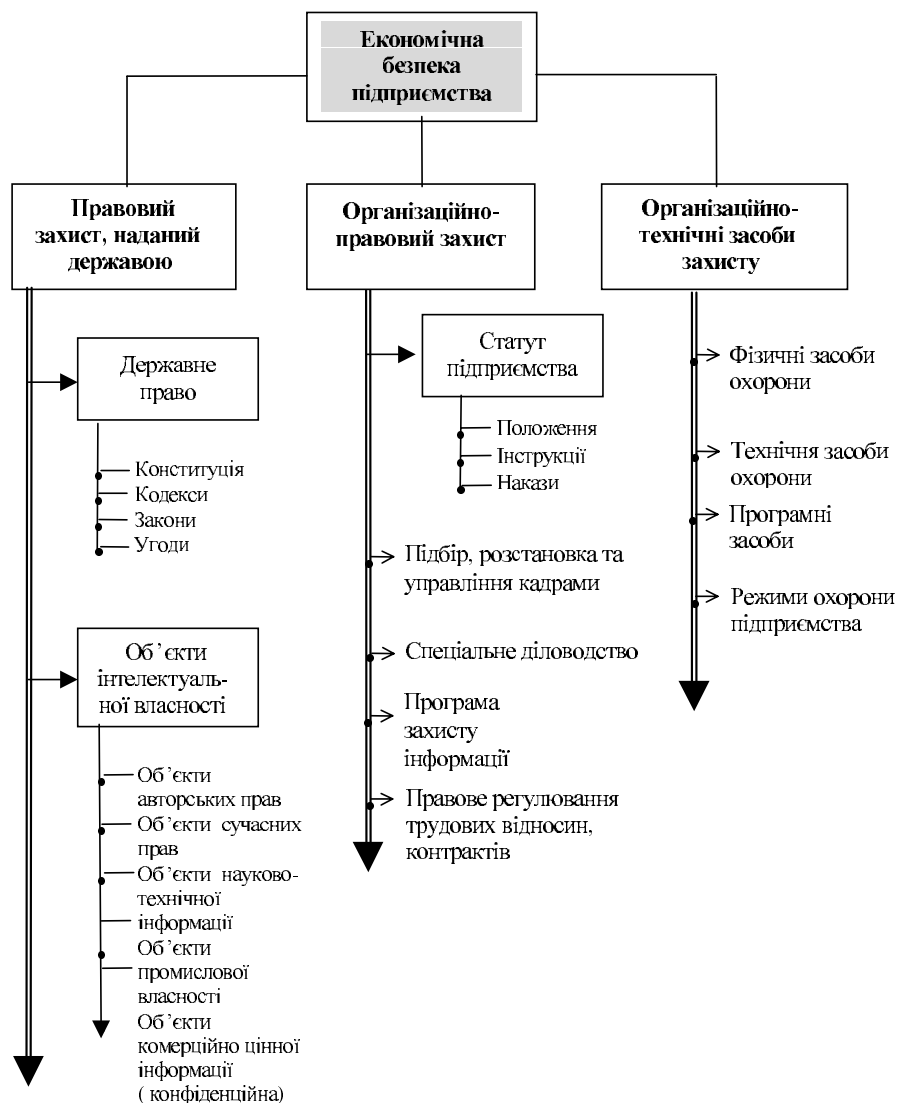

Рис.1. Комплексна система організаційно-правового захисту економічної безпеки підприємства

- законодавчі;
- фізичні (охорона майна, обладнання);
- адміністративні (введення відповідного режиму, порядок приходу і виходу і т.д.)
- технічні (використання технічних засобів охорони);
- програмні, криптографічні;
- економічні;
- морально-етичні.

Виходячи з вищесказаного, економічну безпеку підприємства можна розглядати як сукупність таких функціональних складових:

- фінансова складова;
- інтелектуальна і кадрова складова;
- техніко-технологічна складова;
- інформаційна складова;
- політико-правова складова (рис.2).

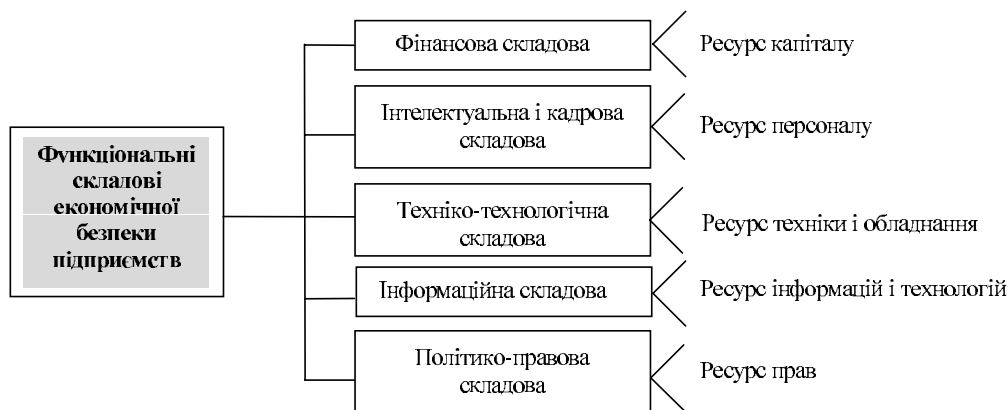

Рис. 2. Функціональні складові економічної безпеки підприємства

Розглянемо суть основних складових економічної безпеки підприємства:

Фінансова складова. Вона може бути визначена як стан, за якого підприємства найефективніше використовують свої ресурси і мають найкращі фінансові показники прибутковості і рентабельності, використання основних і обігових засобів, прогресивну структуру капіталу. До неї входить акціонерний капітал підприємства в поєднанні з запозиченими фінансовими ресурсами. Є кровеносною системою підприємства, що дає змогу закуповувати і підтримувати виробничі ресурси підприємства.

Інтелектуальна і кадрова складова. Це менеджери підприємства, штат інженерного персоналу, робітників і службовців з їх знаннями, досвідом, навиками, що є провідною і сполучною ланкою, яка об'єднує в єдине ціле всі фактори даного бізнесу, забезпечує втілення в життя ідеологій підприємства, досягнення поставленої мети.

Техніко-технологічна складова. Маючи певні фінансові, інформаційно-технологічні і кадрові можливості, підприємство може придбати технологічне та інше обладнання, необхідне для виробництва і доступне, виходячи з наявних ресурсів.

Інформаційна складова. Це інформація, що стосується всіх сфер діяльності підприємства, є в даний час найціннішою і найдорожчою із ресурсів підприємства. Саме інформація про зміну політичної, соціальної, економічної ситуацій, зміну ринків підприємства, науково-технічна, технологічна інформація, комерційні таємниці, конкретні ноу-хау, що стосуються яких-небудь аспектів даного бізнесу, нове в методах організації і управління бізнесом дає можливість підприємству адекватно реагувати на будь-які зміни зовнішнього середовища бізнесу, ефективно планувати і здійснювати свою господарську діяльність.

Політико-правова складова. У цей ресурс входять права на використання патентів, ліцензій і квоти на використання природних ресурсів, права на користування землею. Цей ресурс дозволяє підприємству використовувати передові технологічні розробки, не проводячи власних дорогих наукових досліджень.

Для кожного підприємства розробляється і використовується відповідний комплекс заходів для забезпечення економічної безпеки, адекватно до даної ситуації і його оточення. Важливим аспектом забезпечення економічної усталеності підприємства є організація, придбання і збереження в таємниці тієї інформації, завдяки якій підприємство (тепер і в перспективі) може, наприклад, бути учасником вигідного внутрішнього і міжнародного обміну товарами і знаннями, маючи від цього прибутки. Така інформація належить до категорій комерційної таємниці. Вона може фігурувати на ринку як товар, що має самостійну цінність, і як спосіб забезпечення ефективної промислово-підприємницької діяльності. В тому чи іншому випадку ділова інформація, секрети виробництва, торговий секрет – все це як види комерційної таємниці повинні захищатися бо інакше підприємства залишаться перевага, які роблять їх конкурентоспроможними на світовому ринку.

Очевидно, що рівень економічної безпеки підприємства базується на тому, наскільки ефективно службами даного підприємства вдається запобігти загрози і ліквідувати збитки від негативних дій на будь-яку функціональну складову економічної безпеки. Джерелами таких негативних дій може бути як об'єктивний, так і суб'єктивний вплив. Об'єктивні негативні дії – це такі негативні впливи, які виникають без участі і поза волею підприємства чи його службовців (стан фінансової кон'юнктури на ринках даного підприємства, наукові відкриття, технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо). Суб'єктивні негативні дії – це такі негативні впливи, що виникають як наслідок неефективної роботи підприємства загалом або його працівників.

Головною ціллю економічної безпеки підприємства є забезпечення його стабільного і максимально ефективного функціонування тепер і забезпечення високого потенціалу розвитку в майбутньому. Найбільш ефективне використання виробничих ресурсів підприємства, яке необхідне для досягнення даної мети, можливе завдяки запобіганню загрозам негативних дій на економічну безпеку підприємства і досягненню таких основних функціональних цілей економічної безпеки підприємства:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи підприємства і його фінансової стабільності і незалежності;
- забезпечення технологічної незалежності підприємства і досягнення високої конкурентоспроможності його технологічного потенціалу, високої ефективності менеджменту підприємства, оптимальності й ефективності його організаційної структури;

- високого рівня кваліфікації персоналу і його інтелектуального потенціалу, ефективності науково-дослідних робіт;
- високого рівня екологічності підприємства, мінімізації руйнівного впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище;
- якісної правової захищеності всіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційного середовища підприємства, комерційних таємниць і досягнення високого рівня інформаційного забезпечення роботи всіх його служб;
- забезпечення безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна і комерційних інтересів.

Очевидним є той факт, що забезпечення економічної безпеки підприємства – це постійний циклічний процес.

Способи забезпечення економічної безпеки підприємства – це набір заходів і система організації їх виконання і контролю, які дають змогу досягти найвищого рівня економічної безпеки кожної функціональної складової безпеки даного підприємства.

Важливим етапом забезпечення економічної безпеки підприємства є загальностратегічне планування і прогнозування його економічної безпеки, що передбачає розроблення стратегічного плану, який повинен містити якісні параметри використання виробничих ресурсів підприємства в поєднанні з його організаційно-функціональною структурою і взаємозв'язками структурних підрозділів, а також деякі кількісні орієнтири функціональних складових і економічної безпеки підприємства загалом.

Після розроблення стратегічного плану діяльності підприємства необхідно провести оперативну оцінку рівня економічної безпеки підприємства. Аналіз рівня економічної безпеки підприємства можна виконати на підставі оцінки ефективності щодо запобігання затратам і розрахунку функціональних і сукупного критерію економічної безпеки підприємств. Далі слід приступити до поточного планування економічної безпеки підприємства, яке ґрунтується на підставі розроблених декількох альтернативних сценаріїв розвитку ситуацій і розрахунку значення сукупного критерію економічної безпеки по кожній із ситуацій. Далі виробляються певні рекомендації, які, на відміну від стратегічних, мають недовготерміновий, а оперативний характер.

На етапі розроблення стратегічного плану діяльності підприємства дуже важливо визначити, яка інформація є для підприємства конфіденційною чи комерційно цінною для подальшого захисту. Щоб встановити, що для конкретного підприємця є комерційно цінною інформацією, необхідно почати з аналізу того, що він виробляє, як це робить і як реалізує. Потрібно з'ясувати – що у всьому цьому вирізняє його продукцію серед конкурентів і чого не хотілося б розкривати їм. Необхідно проаналізувати всі складові економічної безпеки підприємства і з'ясувати для кожної, яку інформацію можна вважати комерційною таємницею.

Під комерційною таємницею підприємства (фірми) треба розуміти **відомості, які не є державними секретами**, пов'язані з виробництвом, технологією, НДДКР, управлінням, фінансами та іншою діяльністю підприємства, розголошення яких може завдати шкоду його інтересам.

Перелік відомостей, які треба захищати в умовах ринку, може бути досить великий. Наприклад, комерційною таємницею можна вважати:

- технологію виробництва;
- технологічні прийоми та обладнання;
- модифікацію раніше відомих технологій і процесів;
- результати і програми науково-дослідницьких та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР);
- перспективні методи управління;
- цінову і збутову політику;
- порівняльні характеристики власного асортименту і товарів конкурентів з погляду якості, зовнішнього вигляду, упаковки та ін.
- виробничі, комерційні та фінансово-кредитні відносини з партнерами;
- плани підприємства щодо розширення (згортання) виробництва;
- факти ведення переговорів про питання купівлі-продажу;
- дані, які можуть бути використані для завдання шкоди репутації підприємства (фірми);
- інформацію про кадри (плинність кадрів, провідні фахівці та їх місце праці за сумісництвом).

До комерційних секретів також належать основні виробничі показники, проекти, технологічні інструкції, результати перевірок і випробувань, опис зразків продукції та сировини, сутність експериментів, оцінка якості процесів та виробів, дослідницькі звіти, карти контролю якості, інструкції щодо підготовки кадрів, вартісні показники, дослідження ринку, список покупців, умови поставок і стратегію на ринку, прогнози та ін.

Становлять інтерес дані про те, що хотіли б знати фірми про своїх конкурентів. У таблиці наведений цей перелік.

**Відомості про підприємство, які становлять
предмет зацікавлення для конкурентів**

◇ <i>Інформація про ринок</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Ціни, знижки, умови договорів, специфікація продукту • Обсяг, тенденція і прогноз для даного продукту • Частка на ринку й тенденція її зміни • Ринкова політика і плани • Відносини із споживачами й репутація • Чисельність і розміщення торгових агентів • Канали, політика й методи збуту • Програма реклами
◇ <i>Інформація про виробництво і продукцію</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Оцінка якості й ефективності • Номенклатура виробів • Технологія і обладнання

<ul style="list-style-type: none"> • Рівень витрат • Виробничі потужності • Розміщення і розмір виробничих підрозділів і складів • Спосіб упакування • Доставка • Можливі проведення НДДКР
<p>◇ <i>Інформація про організаційні особливості й фінанси</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Особи, що приймають ключові рішення • Філософія осіб, які приймають ключові рішення • Фінансові умови й перспективи • Програми розширення і придбань • Головні проблеми й можливості • Програми НДДКР
<p>◇ <i>Інформація про фінансово-економічну сферу</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Результати виробничої діяльності банків і підприємств за квартал, півріччя, рік • Висновки й рекомендації експертів із питань тактики та стратегії економічної діяльності, переговорів із партнерами, дані, що показують обсяги закупівлі-продажу товарів, послуг, рівень максимально виторгованих цін, обсяги наявних валютних засобів, що їх використовують для підвищення ефективності угод • Номенклатура й кількість товарів по взаємних зобов'язаннях, обсяги перевезень, транзиту вантажів і транспортні витрати • Собівартість товарів, послуг, кредитні й платіжні умови • Фактичний стан розрахунків із тими чи іншими партнерами • Експортно-імпортна продукція, фінансові, планові та фактичні показники цієї продукції • Методика розрахунку конкурентних цін щодо товарів, робіт і послуг • Час виходу на ринок при закупівлях чи продажу товарів, послуг і вибір партнерів для укладання угод із дефіцитною продукцією • Заплановані кредити, умови та їх розміри • Плановане створення спільних, змішаних, малих, акціонерних підприємств • Незадовільний фінансовий стан підприємства • Ефективність і доцільність закупівлі ліцензій, зацікавленість замовників у тій чи іншій валюті та її кількості • Склад торгових клієнтів, посередників підприємства, товарообіг із ними
<p>◇ <i>Інформація про науково-технічну і технологічну сферу</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • Основні виробничі фонди, їх потужності й ефективність • Напрями розширення (згортання) виробництва, застосовувані (ті, що їх готують до впровадження) технології, обладнання • Модифікація і модернізація застосовуваної раніше техніки, технології • Окремі вузли готових виробів, нові розробки високої конкурентоспроможності • Застосовувані (ті, що їх готують до впровадження) методи управління виробництвом, програмне й комп'ютерне забезпечення виробництва, можливі шляхи отримання інформації, яка зберігається в ЕОМ і ПЕОМ керівництва, головні фахівці підприємства • НДДКР, що їх ведуть, проектні роботи та їхні результати • Цілі нарад, засідань органів управління підприємства

<p>◇ <u>Інформація про соціальну сферу</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Інтелектуальний потенціал колективу, його провідні фахівці, їхні моральні та ділові якості, наявність компрометуючих зв'язків, біографічні дані • Використовувана в колективі система стимулів, які зміцнюють дисципліну, підвищують продуктивність праці, сприяють збереженню комерційної таємниці • Різні аспекти, що стосуються економічної безпеки підприємства • Будь-які можливості завдання моральної шкоди підприємству, зниження його престижу в суспільстві й конкурентоспроможності • Заплановані рекламні акції • Наявні протиріччя між колективом підприємства й держструктурами, інтересами громадськості • Особисті взаємини провідних фахівців як між собою, так і з керівниками екологічних, економічних, адміністративних організацій • Можливі протиріччя, конфлікти всередині колективу, їхні конкретні учасники • Наявність у членів колективу, керівництва, керівників підрозділів намірів почати свою справу, фінансові та моральні проблеми • Дослідження механізму протиборства в торгово-економічній сфері, які дають можливість виділити відомості, які можна віднести до комерційної таємниці при укладанні угод
<p>◇ <u>Предметом захисту у зв'язку з підписанням контракту можуть бути:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Обсяги експортних поставок і послуг • Ціна на товари, що їх нам поставляють, і послуги • Валютно-фінансові умови • Суми надходжень від реалізації контрактів • Факт ведення переговорів, партнери на переговорах

У даному переліку інформації слід визначити для даного підприємства, що вважати комерційною таємницею і як забезпечити захист.

Забезпечення збереження комерційної таємниці створює передумови для монопольних дій у конкретній сфері бізнесу, є своєрідною формою економічної безпеки підприємства.

Із правового погляду комерційна таємниця є засобом захисту від недобросовісної конкуренції у рамках реалізації права на інтелектуальну власність. Проблема захисту комерційної таємниці сьогодні досить гостро стоїть на порядку денному насамперед з огляду на недостатнє юридичне опрацювання цього питання.

Комплексний характер правових відносин, пов'язаних з охороною комерційної таємниці, визначає коло юридичних норм, що регулюють ці відносини. До цього переліку треба віднести Закон України «**Про інформацію**» (оскільки комерційна таємниця – це інформація), статті 57,67, 68, 68(1), 148(6), 148(7) КК України (захист секретів), Закон України «**Про державну таємницю**», а також законодавство про інтелектуальну власність, норми охорони комерційної таємниці (ст. 30 Закону України «**Про підприємства в Україні**»), норми трудового законодавства стосовно носіїв таємниці й Закон України «**Про обмеження монополізму й недопущення недобросовісну конку-**

ренцію у підприємницькій діяльності» (ст. 7), тому що посягання на таємницю є різновидністю промислового шпигунства.

Комерційною таємницею підприємства не може бути інформація, утаювання якої може завдати шкоди суспільству. Відповідно до Закону України «**Про підприємства в Україні**» зміст і обсяг відомостей, які становлять комерційну таємницю, визначає керівник підприємства.

Підприємство має право не надавати інформацію, яка містить комерційну таємницю. Порядок і організація захисту даної інформації встановлюється керівником підприємства (фірми).

Для забезпечення взаємодії державних органів влади й управління підприємствами (фірмами), між самими підприємствами, між підприємствами й фізичними особами урядом України встановлюється відповідний інформаційний простір, що його визначає перелік відомостей, які не можуть становити комерційну таємницю. Такий перелік викладено в постанові Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 «**Про перелік відомостей, які не становлять комерційної таємниці**». Цей документ створює правове підґрунтя для забезпечення захисту інтересів держави, підприємців, споживачів від зловживань і корупції.

До кола проблем захисту комерційної таємниці входять норми фінансового, кримінального, адміністративного, громадянського і трудового законодавства.

У даний час у країні вживаються заходи для становлення інституту комерційної таємниці. Звичайно, комерційна таємниця в її сучасному розумінні – нова проблема, оскільки замкнутість внутрішнього ринку, відсутність конкуренції, обмеженість міжнародних зв'язків і відносна закритість інформації у радянський час не вимагали якісного підходу до її розв'язання. Перехід до ринкової економіки змушує підприємців постійно розв'язувати проблеми економічної безпеки підприємства. Щоб досягнути економічної безпеки підприємства, треба визначити його промислові, комерційні та фінансово-кредитні пріоритети, оцінити реальні й можливі загрози його життєвим інтересам, розробити методи і способи їх нейтралізації, створити надійну систему безпеки технологічних процесів, «ноу-хау», які визначають рівень конкурентоспроможності підприємства на ринку, тобто забезпечити збереження промислової і комерційної таємниць.

1. Концепція економічної безпеки України. К., 1999. 2. Мур Алекс, Харнден Кейт. Руководство по безопасности бизнеса. М., 1998. 3. Підпригора О.А., Підпригора О.О. Право інтелектуальної власності України. К., 1998. 4. Соловьев Э.Я. Коммерческая тайна и ее защита. М., 1996. 5. Андрущук Г.О. Правове регулювання захисту комерційної таємниці в Україні // Адвокат. 1998. № 4-7.